

Systematik mellem gnosis og ortodoksi

Niels Grønkjær: Kristendom mellem gnosis og ortodoksi. En systematisk undersøgelse af Augustins indoptagelse af platonismen. Aarhus Universitetsforlag, 2002, 424 sider, kr. 348,-

Niels Grønkjær applicerer i sin teologiske doktordisputats en systematisk, religionsfilosofisk problemstilling på Augustins forhold til platonismen, hvis hensigt det er – med udgangspunkt i den tyske filosof og idéhistoriker Hans Blumenbergs tænkning – at blotlægge motivationen for Augustins indoptagelse af platonismen samt konsekvenserne af denne indoptagelse. Afhandlingens 'systematiske spændingsfelt' – kristendom mellem gnosis og ortodoksi – er motiveret af Blumenbergs religionsfilosofiske udlægning af 'kristendommens teologiske grundproblem', der består i modsætningsforholdet mellem på den ene side 'en stærk forløsningsdrift' i retning af en udfrielse fra den dennesidige verden og på den anden side 'en grundlæggende tillid' til og samhörighed med netop denne verden. Augustins overvejelser over forholdet mellem platonisme og kristendom tematiseres herigennem som en refleksion af det spændingsfelt, som kristendommens grundproblem udgør, og endvidere som en bestræbelse på at udrede, hvordan der kan argumenteres for en balance mellem skabelse og forløsning.

Afhandlingens teori om gnosis er udformet i forlængelse af Blumenbergs forståelse af gnosis som et tanke-mønster, der tilkender fremmedheden over for verden positiv værdi ved at tilskrive den foreliggende verden negativ værdi. Et 'system', der er dannet med henblik på at begribe 'radikaliteten af en idéhistorisk konfiguration', som udfordrer hovedstrømmen i klassisk antik tænkning og hermed den kristne dogmatik, der formulerer sig gennem en indoptagelse af netop denne tænkning.

Alternativt til dette 'gnostiske system' kan der i tilknytning til Blumenberg endvidere formuleres en kristen dogmatik eller ortodoks teologi, der modsvarer gnosis-begrebet og som ligeledes befinder sig på et 'idéhistorisk niveau'. Den ortodokse teologi modsvarer den gnostiske udfordring, idet ortodoksien tilstræber en balance i forholdet mellem skabelse og forløsning og således påtager sig at forvalte kristendommens grundproblem. Det er i denne sammenhæng, at Blumenberg tilskriver Augustins teologi afgørende betydning, fordi hans skabelsesteologiske indoptagelse af platonisk kosmologi forlener den foreliggende verden med positiv værdi.

Afhandlingen har her et tredobbelt sigte: For det første sigtes der – ud fra Blumenberg – mod en kritisk belysning af den systematiske betydning af Augustins indoptagelse af platonismen i forfatterskabet. Gennem denne belysning sigtes der for

det andet mod en kritisk diskussion af Blumenbergs religionshistoriske teori om kristendommen. Det er herigennem Grønkjærs intension for det tredje at legitimere 'kristendommens nutidige gyldighed' ud fra det synspunkt, at kristendommens grundproblem hverken kan eller skal løses eller opløses, men tværtimod bør fastholdes i spændingsfeltet mellem gnosis og ortodoksi.

Forholdet mellem kristendom og platonisme hos Augustin er et ofte udforsket emne, og i det 20. århundrede kan der peges på to hovedtendenser i relation til udlægningen af platonismens betydning, nemlig hhv. den syntetiserende og den kritiske fortolkningstendens. Ifølge den syntetiserende fortolkningstendens udformer Augustin en dynamisk enhed af platonisme og kristendom, som forener det væsentlige i den platoniske metafysik med den kristne tro, mens den kritiske fortolkningstendens omvendt vil hævde, at 'det specifikt kristne' i Augustins teologi sprænger den platoniske metafysik.

Niels Grønkjær ønsker imidlertid, via Blumenberg, at etablere grundlaget for en systematisk diskussion af temaet, som går på tværs af dette alternativ. Mens både den syntetiserende og den kritiske fortolkningstendens nemlig på hver sin måde reducerer spændingerne i Augustins teologi, så dramatiserer Blumenberg denne spænding i retning af kristendommens grundproblem ved at fokusere på den måde en bestemt tankeform

får betydning på i kraft af de omstændigheder, hvorunder den 'reciperes'. F.eks. opererer Blumenberg ikke med et hermeneutisk begreb om virkningshistorie, hvor betydningen af et tankemønster vurderes ud fra dettes mulighed for at bidrage til en given traditionssammenhæng af substantiel karakter. Det metodologiske træk ved Blumenbergs idéhistoriske receptionstænkning indebærer derimod et krav om frigørelse fra forestillingen om en bestemt kanon bestående af 'store spørgsmål', som idéhistorien betragtes som modulerende svar på, fordi en sådan forestilling netop er udtryk for en ahistorisk 'substantialisme'. Blumenbergs filosofiske og idéhistoriske 'receptionsfænomenologi' giver således plads til at formulere en mere præcis systematisk bestemmelse af spændingen i Augustins teologi, end det er muligt inden for rammerne af det alternativ, der udgøres af hhv. den syntetiserende og den kritiske fortolkningstendens.

Afhandlingen skal i den forbindelse læses som 'en forstørrelse af og som en systematisk præcisering af Blumenbergs fremstilling' (p. 383), og for så vidt er der kongruens mellem Blumenbergs opfattelse og Grønkjærs første overordnede tese: at Augustin – i sin bestræbelse på at overvinde gnosis – indoptager platonismen i sin teologi, som derigennem bliver ortodoks, men som derved samtidig præges af den spænding, der er et udtryk for 'en forvaltning af kristendommens grundproblem'.

Imidlertid viser Blumenbergs fremstilling også, at han i sit teoretiske udkast bestemmer kristendommen som en i bund og grund gnostisk religion, der ikke som sådan har nutidig gyldighed. I disse sammenhænge beror hans teori om kristendommen på, i følge Grønkjær, dennes grundlæggende modsætningsforhold til antik metafysik, hvorfor den teologiske alliance mellem kristendom og antik metafysik hos Augustin i virkeligheden er 'tragisk' derved, at den fremtvinger en utilsigtet radikalisering af det gnostiske i centrale anliggender som arvesyndslæren og senere i den middelalderlige teologis absolutisme.

Det er Blumenbergs tese, at den nyere tid bliver til og legitimerer sig gennem en endegyldig overvindelse af gnosis. En tese, der forudsætter, at en sådan overvindelse ikke lykkes for Augustin, og at gnosis derfor lever videre i middelalderen som en tilbagevendende 'traumatisk lidelse'. Det afgørende epokale skift i den europæiske idéhistorie sker således heller ikke ved overgangen fra antik til middelalder, men derimod først ved overgangen fra senmiddelalder til nyere tid, hvor 'fornuften' konstituerer sig selv som en legitim modbevægelse til den teologiske absolutisme.

Det er altså signifikant for Blumenbergs receptionsfænomenologi, at selvom denne kaster lys over den spændingsfyldte udvikling i Augustins teologi, så indeholder den samtidig en tendens til at reducere spændingen mellem gnosis og orto-

doksi. Blumenberg fastholder ifølge Grønkjær derfor heller ikke 'kristendommens grundproblem som et problem'; han opløser det tværtimod i sit forsvar for den nyere tids legitimitet. Kristendommen, mener Grønkjær, gestaltes og legitimeres fundamentalt set i kraft af sin position *mellem* gnosis og ortodoksi, hvilket nødvendigvis må føre til en afvisning af Blumenbergs bestemmelse af kristendommens væsen som grundlæggende gnostisk.

Det er i denne sammenhæng påfaldende, at Grønkjær forsøger 'at gøre det forståeligt', hvorfor Blumenberg har tendens til at bestemme kristendommens væsen som gnosis ved bl.a. at pege på 'det antropologiske element' i hans filosofi: Blumenberg bestemmer mennesket som et 'utilpasset mangelvæsen', der 'ikke forfølger over eller kan begribe sandheden' og som derfor må lægge afstand til virkelighedens absolutisme for at skaffe sig spillerum for sine egne muligheder. Et behov, som afhjælpes 'gennem en retorisk-metaforisk betydningsfrembringelse, der aftegner 'omstændeligheder' i dét væsens livsverden.' (p. 406). Og eftersom det først er tilbivelsen af den nyere tids idégrundlag, som konstituerer muligheden for, at mennesket kan lægge afstand til virkelighedens absolutisme eller gnosis, så kan disse træk i Blumenbergs filosofi medvirke til at forklare hans mellemværende med Augustins teologi: Blumenberg er – 'under ét' – en retorisk oplysningstænder.

Det egentligt påfaldende er her, at Grønkjær forstår kristendommens position mellem gnosis og ortodoksi på netop et antropologisk grundlag og at han endvidere benytter sig af netop retorisk-metaforiske betydningsfrembringelser. På den ene side karakteriseres afhandlingens to såkaldte 'idéhistoriske' kardinalpunkter i antropologiske termer, nemlig som hhv. en stærk forløsnings*drift* og en grundlæggende *tillid*, og på den anden side defineres begreberne som 'hypotetiske interpretamenter' i et forsøg på at indkredse, hvorledes den systematiske problemstilling i Augustins teologi '*kunne* bestemmes', hvis den skulle være forpligtende også i nutiden. Gnosis og ortodoksi er 'heuristiske', dvs. videnskabelige metodebegreber, der skal medvirke til at gøre de opstillede teser plausible, og den kritiske diskussion af Blumenberg synes derved at udmunde i en egen retorisk-metaforisk betydningsfrembringelse af kristendommens nutidige gyldighed. Grønkjær kan således overtage Blumenbergs religionskritiske projekt – 'præciseret, justeret og imødegået' – og i sit forsvar for 'kristendommens grundproblem' samtidig nedskrive hans fremstilling til at 'reducere spændingen' og 'bremse udviklingsmulighederne' i Augustins teologi.

Den gentagne, ja nærmest stædige insisteren på 'grundproblemet' og på dette problems legitimerende funktion bliver derfor problematisk, for det første i det omfang Grønkjær benyt-

ter sig af reelt antropologiske termer til at skabe systematiske funktions-sammenhænge, hvormed det for det andet bliver uklart, hvad der egentlig skal forstås med kernebegreberne 'drift', 'tillid' og 'verden'. At 'gnosis' i denne sammenhæng skulle være udsprunget af kristendommen er ligeledes et problematisk udsagn, der helt ser bort fra den udbredte opfattelse, at gnosis først og fremmest er opstået i jødiske miljøer.

Hvorvidt afhandlingen som idéhistorisk værk er 'elegant' – hvilket Kristeligt Dagblads anmelder Niels Thomsen i sin tid mente – må hermed stå til diskussion, (også pga. den noget tunge fremstilling); det skal derimod ikke grundigheden i Grønkjær's tekstmære læsninger af Platons, Plotins og Augustins (udvalgte) skrifter. Afhandlingens systematiske tilgang udgør som sådan – med forfatterens egne ord – hvad man kan kalde for en 'svag' metode, eftersom det udelukkende er *hypotetisk*, at Augustins indoptagelse af platonismen kan begribes ved hjælp af interpretamenterne gnosis og ortodoksi. I den henseende ligger afhandlingen helt i forlængelse af Blumenbergs forskning: Han betegner selv sin teori om forholdet mellem kristendommen og tilblivelsen af den nyere tids legitimitet som 'en hypotetisk overvejelse'.

Birgitte Eskildsen